

Az 1737. augusztus 4-i banjalukai ütközet.

I. Előzmények. A császáriak előnyomulása.

Az 1736 és 1739 közötti törökországi hadjáratok eseményeivel hadtörténelmünkben nemigen találkozunk. Ehhez a korszakhoz, — bár meglehetősen bő külföldi irodalma van — magyar hadtörténetíró még nem nyúlt részletesebben. Pedig ez a három hadjárat évi értékes és tanulságos nekünk. Értékes, mert elég sűrűn találkozunk benne magyar csapattestek szerepével, tanulságos pedig azért, mert hadieseményei változatos, fordulatokban gazdag képsorozatokban peregnek le előttünk.

A déli hadszíntérnek ebben az időben még majdnem szűz, sűrűn átszeldelt terepe pompás működési területe volt a kezdetlegesebben felszerelt, de gyors, könnyű török lovasságnak. Úttalan volta és természetes torlaszai annál inkább akadályozták az amúgyis lassú császári csapatok mozgását. Ezt a természetadta nehézséget csak a felsőbb vezetés ruganyos alkalmazkodóképessége, találékonysága tudta volna valamiképp is ellensúlyozni. Savoyai Jenőnek 1736-ban bekövetkezett halála után azonban, a császári hadseregből hiányzott a nagyobbvonalú vezetés. Tábornokai között, akik közül többen, nagy katonai pályafutás reményében, még Savoyai Jenő alatt gyűltek Európa négy égtája felől a császári lobogó alá, csak elvéve akadt tehetségesebb, vezetésre teremtett. A rátermettség hiányát széthúzás, intrikák kendőzték.¹ Az egyenetlenkedést titokban vallási ellentétek is élesztgették. Az idegenből származott tábornokok jórésze protestáns volt. Ezekkel szemben állott a született osztrák vezérek katolikus tábora.

---

¹ III. Károly meglehetősen jól ismerte tábornokai erkölcsi fogyatékoságait. A főparancsnokhoz, Seckendorff tábornagyhoz, 1737 május 27-én intézett utasításában, többek között aggódva célozott erre: „... Absonderlich ist sorgfältigst auf diejenige obacht zu geben, welche um Sich da oder dorten angenehm zu machen, durch allerhand erdichtungen die gemüther Von einander zu entfernen suchen. An derley leuten manglet es nie, Ich bin aber fest entschlossen. scharffe Bestraffungen gegen Sie zu Verhengen...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: K. A. 1737—5—61.)

Ez a vezetőszelem egymásra halmozta a hibákat, s a három év egymástkövető hadjárait, kisebb helyi eredményeken kívül, a császári seregek balsikerei tették emlékezetessé.

— : —

A háborúskodás megindítására az Oroszországgal 1726 augusztus 6-án kötött védő- és támadószövetség szolgáltatott okot. Oroszország a Törökbirodalommal 1736 május 28-án bekövetkezett hadiállapota következtében, szövetséges társa fegyveres támogatását követelte. Ausztriát kellemetlen körülmények között érte az orosz felszólítás, mert csapatait még a lengyel örökösödési háború tartotta lekötve. A franciákkal 1735 október 3-án létrejött előzetes békéhez másik két ellenfele — Spanyolország és Szardínia — még nem járult hozzá. Franciaország magatartása is ingadozó volt. Seregét, amely még teljesen hadrakészen állott a szövetséges ellenséges haderőkkel szemben, nem vonhatta vissza minden megfontolás nélkül. Hosszú húzavona után, Bécsben mégis a háború, illetve Oroszország fegyveres támogatása mellett döntöttek, s 1736 július 18-án az Itáliában és a Rajna mellett táborozó osztrák csapatok egyrésze parancsot kapott, hogy a török határ mentén gyülekezzenek.²

A hadműveletek azonban csak egy év múlva, 1737 nyarán indultak meg. A közbeeső időt a csapatok kiegészítése, felszerelése és a különböző hadikészülődések töltötték ki.

A hadjárat célja Szerbia és Bosznia török kézen lévő részének meghódítása volt.³ Tehát határozottan terület hódítás. E célból a Seckendorff tábornagy parancsnoksága alatt álló főerő (kb. 50.000 fő) Zimonynál és Új-Palánkánál gyülekezett s ez év június végén a Morava völgyébe ereszkedett le, hogy Nis várának bevétele után, a körülményekhez képest Viddin, továbbá Uzšice felé forduljon.

A másik, jóval kisebb erejű hadtest⁴ (kb. 16.000 fő), Hildburghausen tábornagynagy vezetése alatt, Gradiskánál csoportosult és a török kézen lévő Banjaluka várának elfoglalására sietett.

Ezen kívül több kisebb csoport (Esterházy, Stubenberg, Raunach) a horvát határmenti megerősített török helyeket rohanta meg, míg Erdélyből a Wallis-féle osztrák hadtest nyomult a Havasalföld török részébe.

² Bécsi *Kriegsarchiv*: Administration Belgrad 1721—38. Fasc. VII. 1736—7—4.

³ Az 1718-ban megkötött passzarovici béke Ausztriának Bosznia és Szerbiából egy elég tekintélyes sávot juttatott, a Havasalföldnek hozzávetőleg az Olt folyóig terjedő részével együtt. Az 1737—39. évi hadjáratok célja a császári fennhatóságnak délen nagyjában a Drin szakaszáig, keleten pedig a Pruth folyóig való kiterjesztése volt.

⁴ Armee-Corps.

Bár a hadműveletek egységes irányítása érdekében az egyes csoportok Seckendorff alá voltak rendelve, feladatuk végrehajtásában önállóak voltak.⁵ Működésüket tehát nyugodtan tárgyalhatjuk egymástól függetlenül is.

Az erők nagyságát s a feladat fontosságát mérlegelve, a főcsoport után közvetlenül a Gradiskánál gyülekezett Hildburghausen-féle hadtest következett, melynek összetétele a következő volt:⁶

a) *Tábornokok.*

Herceg Hildburghausen tábornoszernagy
 Müffling altábornagy
 Succow altábornagy
 Rómer altábornagy
 Bernes tábornok
 Baranyai tábornok
 Reizenstein tábornok
 Sternthal tábornok
 Gaisrugg tábornok
 Göldy tábornok.

b) *Gyalogság.*

Stahrenberg gyalogos ezredből	2 zászlóalj és 2 gránátos század
Jung-Daun	2 „ és 2 „ „
Thüngen	2 „ és 2 „ „
Wuschletitz	2 „ és 2 „ „
Wolfenbüttel	3 „ és 2 „ „
Reizenstein	3 „ és 2 „ „
	1 kombinált zászlóalj
	10 zászlóalj horvát gyalogos.
Összesen:	25 gyalogzászlóalj és 12 gránátos század.

c) *Lovasság.*

Khevenhüller dragonyos ezredből	7 lovas és 1 gránátos század
Jörger	7 „ és 1 „ „
D'ollone	7 „ és 1 „ „
Hamilton	vértes „ 7 „ és 1 karabélyos „
Diemar	„ „ 7 „ és 1 „ „
Károlyi	huszár „ 6 lovasszázad. ⁷

⁵ *Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—4—9.

⁶ *Bécsi Kriegsarchiv*: Manuscripte 1737. 3—1—18.

⁷ Cs. és kir. 6. huszárezred.

Összesen: 41 lovasszázad és 5 gránátos, illetve karabélyos század.

Mindössze 25 gyalogzászlóalj, 12 gyalog gránátos század, 41 lovasszázad és 5 lovas-gránátos, illetve karabélyos század (16.257 fő).

Ennek a hadtestnek feladata, a Seckendorff tábornagy elnöklete alatt június 5-én Eszéken megtartott haditanács értelmében, Banjaluka várának és a többi fontosabb boszniai török erődítésnek elfoglalása volt.⁸ A megbeszélés értelmében, a Zimony melletti főerővel egyidőben, július 12-én kellett a határt átlépnie. A Száván való átkelése azonban az esős időjárás miatt nehézségekbe ütközött és ezért csak párnapi késéssel, 15-én lépett török földre.

A hadműveletekhez mindjárt kezdetben balsiker szegődött. Míg Hildburghausen hadteste zömével — Kievcin és Masicon át — Banjaluka felé tartott, Müffling altábornagy parancsnoksága alatt kikülönített jobb oldalvédet (1400 lovas, 6 gyalogzászlóalj és 4 ágyú) az ellenség július 21-én hajnalban Jurkovići mellett meglepte és egy részét szétszórta. A kézítésében maga Müffling is elesett.⁹

II. A banjalukai vár.

A vár — a közelében épült városrésszel együtt — a Verbasz folyó mentén, egy meglehetősen szűk völgykatlanban épült. Észak felől lankás dombhátak, nyugati és déli oldalról pedig a *Laus-Berg* és az *Illasko-brdo* sűrűn benőtt nyúlványai ölelték körül.

A bástyás homlokzatú és a tövében mély vizesárokkaal megerősített, 6—8 m. magas és átlagosan 2 m. vastag összefüggő védőöv egyik oldala közvetlenül a Verbasz folyóra támaszkodott. A várat ezen, vagyis a délkeleti felén, a folyó túlsó partján lévő városrésszel állandó kőhíd kötötte össze.

A török megszálló csapatok ereje, egybevágó források szerint, hozzávetőleg 5000 főre rugott.

Az alig 30 lépés széles, de mély és gyorsfolyású Verbasz természetadta akadálya az ostromlót eleve arra készítethette,

⁸ *Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—6—15.

⁹ A csatáról beszámoló harcjelentés alapján az Udvari Haditanács részletes vizsgálatra és a mulasztások megtorlására hívta fel Hildburghausen figyelmét. Ezt a leíratot III. Károly személyesen a következő széljegyzettel egészítette ki: „... als es die höchste Notwendigkeit erfordert, bey dem Militari zu genauerer Beobachtung der Schuldigkeit den geschärfften Rigor wider einzuführen, und Gleichwie der Billigkeit Gemäss diejenige so sich durch ihre Bravour und Tapferkeit Verdienet machen, ohne Anstand zu belohnen, also weinnothwendiger ist, jenes so in ihrer Dienstleistung manquiret anderen zum Exempel auf das Schärfste abzustrafen.“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—7—114.)

hogy erejének súlypontját a folyó balpartjára helyezze. Azonban a várnak erről az oldaláról történő ostroma, illetve körülzárása, csak abban az esetben lehetett célszerű, ha egyszermind a szembenlévő oldalt is legalább olyan erő szállotta meg, mely a vár védőcsapatainak a hídon át történő esetleges támogatása elé komoly akadályt gördíthetett.

Végeredményben tehát a vár sikeres megvívásának első feltétele a teljes körülzárás volt. Ennek végrehajtására szükséges erők hiányában az ostromlónak a helyes súlymegosztáson kívül, mindenekelőtt a gyors átcsoportosítás lehetőségével kellett számotvetnie.

III. Az ostrom. Hírek az ellenség felől.¹⁰

Az osztrák hadtest július 25-án ért Banjaluka alá, ahol a vártól északra, a Verbasz folyó baloldalán, az ellenség tűzkörletén kívül ütött táborn. (A).

Mivel a vár átadása végett kiküldött tiszti járőrt a falak alatt ellenséges tüzelés fogadta, Hildburghausen rögtön az ostrom előkészítéséhez fogott. Első dolga volt, hogy a vár alatt hajóhidat veretett (F).

Az osztrák hadtestparancsnok a rendelkezésére álló erőt a vár teljes körülzárására kevésnek tartotta, és ezért az volt a terve, hogy csapatai zömét a folyó balpartján helyezi el s a túlsó oldalra csak egy kisebb megfigyelő csoportot küldön ki.

Az ostromlővegek első felállításánál már ezt az elvet tartotta szem előtt. A *Laus-Berg*-re 2 ágyús üteget (á 4 löveg) és 4 mozsarat helyezett el (1). Július 27-én ezek a lövegek megszólaltak és egy teljes napon át tartó tűzük az úgynevezett külvárosban befészkelte törököket a várfalak mögé űzte vissza.

Ez a körülmény most már lehetővé tette az ostromárkok kiépítését s a lövegek előbbre vonását. Július 28-án a várfalaktól kb. 150 lépésre álló mecset tornyában figyelő őrszem helyezkedett el (2) és a közelben harántgátas futóárkok épültek (3. 4.). Az árkokat gyalogság szállta meg; mögöttük 30-án 4 ágyú és 6 mozsár foglalt tüzelőállást (5). Július 31-re virradóban az első vonal mögött 2 harántgátyszerű földhányás készült (6) s az árokrendszert a Verbaszig hosszabbították meg (7. 8.). Ez utóbbi munkálatokkal egyszerre ezen a szakaszon 6 löveg helyezkedett el (9). Augusztus 1-én az árok munkálatok a várfalak irányában ágaztak ki (10.11.). Ez utóbbi, kiugró ostrommú közelébe szintén lövegek kerültek, melyek hatásos tüze augusztus 2-án a szemben lévő várfalakat teljesen ösz-

¹⁰ Lásd a mellékelt térképet.

szembolba. A törökök a várnak ezen az oldalán most már csak két kisebb védőállásra támaszkodhattak (a, b.).

A folyó túlsó partján jóval kisebb méretek között folytak a támadás előkészületei. Az itt felállított lövegek (12. 13. 14.) a velük szemben lévő régi várrést (C) és a várba vezető hidat (közvetlen a rés alatt) tartották tűzben. A híd szétrombolása volt a feladata annak a két lövegnek is, mely a Verbasz balpartján, a folyóba torkoló árok rész mögött ment tüzelőállásba (15.).

Hildburghausen az ostromárkokat megszállókon kívül még megmaradt csapatait következőkép csoportosította:

Augusztus 31-én hadtestét a folyó balpartján, a város szegélyéig vezette elő (D), s a túlsó oldalra Baranyai tábornok parancsnoksága alatt csak egy kisebb csoportot különített ki. Ez a különítmény, mely a Károlyi-ezred 5 huszárszázadából, 8 gyalog gránátos századból, egy horvát gyalogos zászlóaljából, és két rác huszárszázadból állott, a folyón való átkelés után a közeli magaslatokon helyezkedett el (C).¹¹ Az időközben beérkezett oldalvéd, melynek parancsnokságát az elesett Müffling altábornagy után Göldy tábornok vette át, a *Laus-Bergen* elhelyezett tüzérség mögé került (B).

A császáriak kémei már július 27-én, az ostrom alatt hírt adtak róla, hogy Jajce környékén egy kb. 50.000 főnyi török sereg gyülekezik.¹² E hírre a Hildburghausen elnöklete alatt megtartott haditanács tagjai a vár alóli visszavonulást javasolták.¹³ A császári hadtestparancsnok azonban hallani sem akart róla. Sőt arra gondolt, hogy az ostromot félbeszakítja s helyette a közeledő törökök elé vonul. E célból kémeket és kisebb felderítő osztagokat küldött ki. A pillanatnyilag támadt első gondolatától azonban később valószínűleg eltért. Legalább is erre mutat az a körülmény, hogy az ostrom előkészületeket a legnagyobb erővel folytatta. Pár nap múlva, augusztus 1-én, ismét visszatért ahhoz az eredeti tervéhez, hogy a közeledő ellenséget fölkeresi s ütközetre kényszeríti. Ennek hatása alatt most már Bernes tábornok parancsnoksága alatt egy nagyobb felderítő különítményt rendelt ki a Verbasz folyó baloldalán, az ellenség menetvonalának és erejének megállapítása végett.

Időközben az ostrommunkálatok annyira előrehaladtak, hogy Hildburghausen augusztus 3-án elérkezettnek látta az időt a vár megrohanására. Másnapra, azaz 4-ére tűzte ki az általános támadást. Intézkedése szerint a folyó balpartján lévő derékhadnak az előretolt ostromművek irányából (10. 11.), a Baranyai-csoportnak pedig a rés közelében levő kő-

¹¹ Az előbb említett várrés is ezzel a betűvel van megjelölve.

¹² A valóságban 15.000—16.000 főnyi volt.

¹³ *Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1757—7—97.

hídon át kellett a várba törnie. De egy közbejött körülmény elodázta a támadás végrehajtását. Ugyaneznap — augusztus 3-án — Bernes tábornok felderítő különítménye azzal a jelentéssel érkezett vissza, hogy a kb. 15.000 főnyi ellenség a Verbasz balpartján, Banjalukától egynapi járásra, egy pompásan védett magaslaton táborozik. Mivel a jelentés hangsúlyozva emelte ki azt, hogy a törökök táborhelye uralkodik a vidéken s nagyobb erővel alig lephető meg, Hildburghausen végkép az ellenség bevárása mellett döntött és másnapra kiadott támadó intézkedését visszavonta.

IV. A törökök haditerve. Előnyomulásuk.¹⁴

Az események összefüggését világosabban látjuk, ha azokra is kiterjedünk, melyek időközben a törököknél zajlottak le. Itt, hivatalos adatok hiányában, csak egy forrásmunkára támaszkodhatunk.¹⁵ Ez is meglehetősen elnagyolt, inkább naplószerű, hézagos feljegyzés. Tehát óvatosan kell felhasználni. A mű legértékesebb része a török sereg előnyomulását tárgyaló fejezete. Ez a leírás a hivatalos osztrák forrásanyag adataival tökéletesen megegyezik, és így nyugodtan elfogadhatjuk.

A császári hadak Boszniába történt bevonulása meglehetősen riadalmat keltett az itt állomásozó török katonai parancsnokok s a közigazgatás képviselői között. Valamennyien tisztában voltak azzal, hogy anyaországuk támogatására egyelőre nem számíthatnak és az ellenséget saját erejükkel kell feltartóztatniok. Az első napok meglepetéséből azonban csakhamar magukhoz tértek s erélyes kézzel látták a védelem megszervezéséhez. A török ellenállás lelke Ali pasa, Bosznia kormányzója volt, aki minden épkezláb embert fegyverbe szólított és így sikerült a rendelkezésére álló reguláris csapatokkal együtt, Podraznica mellett (Jajcetól ÉNy-ra) körülbelül 15.000 főnyi sereget összegyűjtenie.

Itt értesült augusztus elején, kémei révén arról, hogy az osztrákok Banjalukát a folyó balpartján ostromművekkel vették körül, úgyhogy a várnak erről az oldaláról való megsegítése nehézségbe ütközik.

A török vezér augusztus 2-án, az előnyomulás, illetve a támadás irányának megállapítása végett, haditanácsot tartott, melybe a felkelő, szabadcsapatok vezetőit is bevonta. A tanácskozás legfőbb kérdése az volt, hogy a Verbasz melyik oldalán közelítsék meg Banjalukát? A folyó balpartján vezető

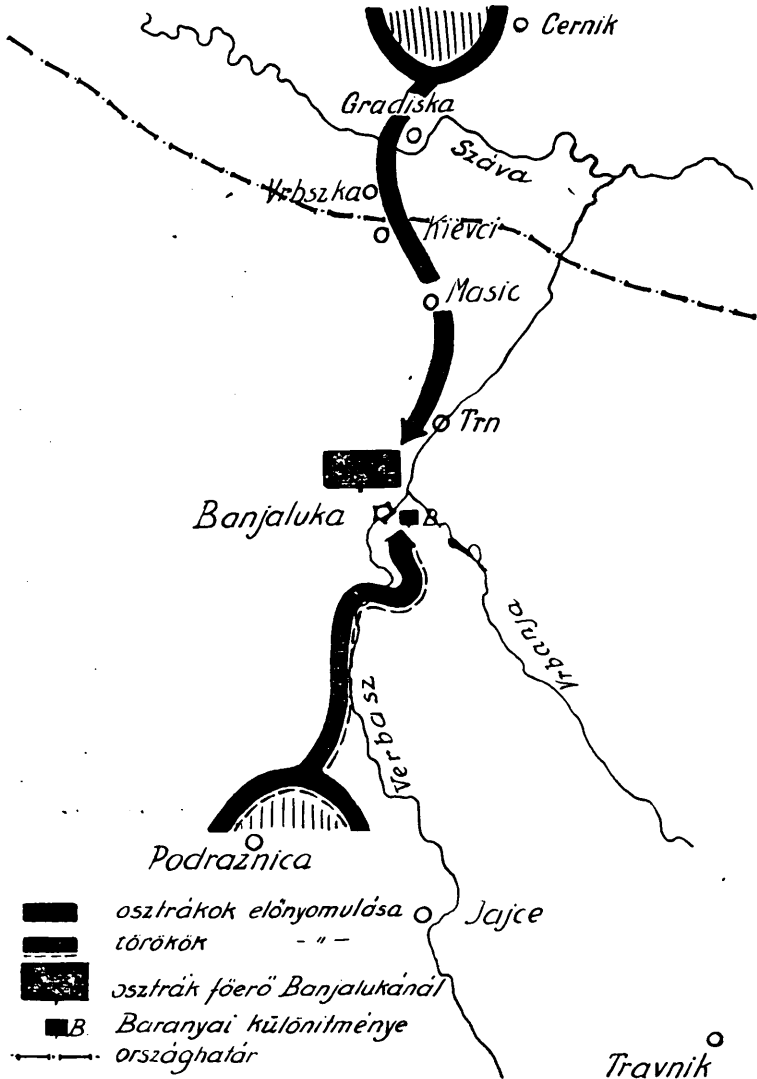
¹⁴ 1. vázlat.

¹⁵ *Kádi Omer Effendi: Der Krieg in Bosnien in den Feldzügen 1737, 1738, 1739.*

A császári hadtest és a török sereg előnyomulása Banjaluka alá

1. sz. vázlat

0 5 10 20 30 Km

úton-e, vagy a jobbpártot szegélyező erdős-hegyes területen keresztül. Az önkéntes felkelő csapatok vezetői az előbbi rövidebb útat választották. Többen azonban — főleg a sor-katonaság parancsnokai — a könnyebb megközelítéssel biztató túlsó oldalra szavaztak. Mivel a szétágazó vélemények következtében nem tudtak megegyezni, a török vezér egy szűkebbkörű, zárt tanácskozást rendelt el, melyen csak a katonai tudományokban jártasak vettek részt. Ez a tanácskozás a folyó jobbpártján való előnyomulás mellett döntött. Szemelőtt tartva egyrészt e terület könnyen megközelíthető voltát, másrészt azt a stratégiai szabályt is, mely a támadás céljául az ellenség kevésbé megerősített oldalát tűzi ki.¹⁶

A törökök augusztus 3-án, a kora reggeli órákban indultak meg Banjaluka felé. *Ali pasa, hogy a harcias s meglehetősen türelmetlenkedő felkelők kedvét el ne rontsa, seregével eleinte a folyó balpartján vezető úton menetelt és csak később — kb. 3 órányi járásra Banjalukától — kelt át a Verbaszon s folytatta útját a sűrűn benőtt, hegyes terepen.* A török sereg a késő délutáni órákban ért az *Illasko-brdo* mögé, ahol — jóformán az ellenség közvetlen közelében — egy előnyösen fekvő völgykatlanban pihenőre tért.

V. A banjalukai ütközet.¹⁷

Hildburghausennek, augusztus 4-én reggel 9 óra tájt, a Verbasz két oldalán, Travnik felé kiküldött felderítő járőrök egybehangzóan azt jelentették, hogy ellenséget ezen a környéken nem láttak. Egy órával később a Baranyai-csoport tábori őrszei az *Illasko-brdo* felől az ellenség közeledését jelezték.

A helyzet mérlegelése s az eddig érkezett kétesértékű jelentések az osztrák hadtestparancsnokban már előzőleg azt a meggyőződést érlelték meg, hogy a törökök támadásának célja — a legnagyobb valószínűség szerint — a folyó balpartján álló osztrák főerő megsemmisítése lesz. Megerősítette őt ebben a felfogásban Bernes tábornok előző napi jelentése is, mely a törökök táborhelyét a Verbasz folyó balpartján jelelte meg.

A helyzet megítélését a fenti, legfrissebb hírek sem változtatták meg. A Baranyai-különítmény tábori őrszeinek jelentése után is még mindig azon a nézeten volt, hogy az *Il-*

¹⁶ „...um von dem Feind nicht bemerkt und gesehen zu werden, seinen gemachten Verhau sich nicht nahen, sondern vielmehr nach der Regel des Strategems zum Werk schreiten und einen anderen glücklichen Weg einschlagen müsse...” (A hivatkozott mű 86. oldalán.)

¹⁷ 2. vázlat.

lasko-brdo felől közeledő csoport az ellenségnek egy tüntető, kisebb része. Feladata az, hogy színlelt támadásával a császáriak figyelmét magára vonja s ezalatt a törökök főereje a folyó balpartján visszamaradt osztrák csapatokra vesse magát.

Első gondolata az volt tehát, hogy mindenekelőtt a fel-tételezett ellenséges főtámadás irányába eső *Laus-Berget* szállja meg és ezért az itt lévő Göldy-féle különítmény megerősítésére 7 gyalogzászlóaljjal Bernes tábornokot rendelte ki (*G*). Succow tábornokot 2 lovas ezreddel a csatlakozó magaslatokra irányította (*I. K.*), a két fegyvernem közötti összekötés fenntartásával pedig egy lovas szakaszt bízott meg (*H*).

Ugyanekkor a túlsó parton lévő Baranyai tábornoknak parancsot adott, hogy a magaslatokról a hajóhíd előtti sík terepre vonuljon le és itt csapatait arccal az *Illasko-brdo* felé állítsa fel (*Q*). Támogatására és a híd védelmére a folyó in-nenső partján 2 „Daun“-zászlóaljat (*M*), a „Jörger“-drago-nyos ezredet (*N*) és 2 horvát zászlóaljat állított fel (*L*).

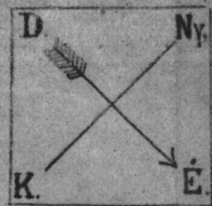
Valamivel 11 óra után egyes török lovasok jelentek meg az *Illasko-brdo* oldalán s közvetlen utánuk hullámszerűen özönlöttek elő az erdőből a török lovasömegek. Mindent el-nyelő állandó csatazajjal vágattak a Baranyai-csoport ar-cvonala felé (*O*). Innen azonban olyan heves ágyú- és puska-tűz fogadta soraikat, hogy csakhamar visszafordultak s az erdő szegélyén új támadáshoz csoportosultak (*P*). Ugyan-ekkor a várból is kisebb erő tört ki a hídon keresztül, de tá-madása az osztrák lövegek tüzeiben összeroppant.

Az első támadást követő harcshünetben jelentették Hild-burghausen kémei, hogy az egész török főerő az *Illasko-brdon* van. Ugyanezt most már a visszatért harcjárőrök jelentései is megerősítették. Az imént lezajlott török lovasroham méreteiből az osztrák hadtestparancsnok maga is erre következtetett. E kézzelfogható adatok birtokában egyszeriben világosan lá-tott. Érezte, hogyha nem siet a folyó jobbpartján lévő Bara-nyai tábornok segítségére, annak csapatait a megsemmisülés veszélyének teszi ki. Ezenkívül a törökök ellenállás hiányá-ban a hídon át könnyen tolhatnak erősítéseket a várba. A császári vezér tehát egyszeriben megváltoztatta tervét. Elha-tározta, hogy a rendelkezésére álló erő nagyobb részét mielőbb a Baranyai-csoport támogatására irányítja. Ebben az érte-lemben intézkedett. Kiseb erő visszahagyásával, az összes balparton levő császáriakat Succow altábornagy parancsnok-sága alá, a túlsó partra rendelte s a hajóhídon át maga is Baranyaihoz sietett.

Odaérve, Baranyai tábornoknak azt az utasítást adta, hogy Succow megérkezéséig a közben bevonuló erősítésekkel együtt, négyszögalkatban állítsa fel csapatait, maga pedig

PLAN

Der Belagerung der Türkischen Festung
Banyaluka, und des den 4. Augusti 1737
am rechten Ufer der Verbas ohnweit dieser Fe-
ftung vorgefallenen Gefechts.

arra a hírre, hogy a törökök váratlanul a balparti ostromművekre törtek ki, a veszélyeztetett pontra lovagolt vissza. Mire azonban ideért, a császári gyalogosok a török támadást visszaverték. Jelenlétére tehát ott már nem volt szükség.

Várakozással teljes, sorsdöntő pillanatok voltak ezek. A Baranyai támogatására irányított császári csapatok tömött sorokban, lassan kelnek át a hajóhídon. Hildburghausennek az ostromművek közelében lévő templomtoronybeli figyelőőre az erdőben lévő törökök visszavonulását jelenti. Ő azonban most már nem ad hitelt a jelentésnek. Bizonyosra veszi a török támadás megismétlődését. Ezért újból a hídhöz vágat. Ütközben a „Jörger“- és „Diemar“-lovasezredet is a jobbpartra rendeli. Ezek átkelésére azonban már nem marad idő, mert a törökök immár másodszor száguldanak alá az *Illaskobrdo* oldalán s a híd előtt álló osztrák négyszög szárnyába törnek (*R. S.*). Fölényes támadásuk súlya alatt először az itt felállított rác lovasok sorai inognak meg. Futásuk magával rántja a mögöttük lévő gyalogság és a „Károlyi“-huszárezred egyrészt is. A lovasok közül többen a gyorsodru Verbaszba ugratnak. A gyalogság egyrésze riadtan özönlik vissza a hajóhídon keresztül. Hildburghausen, aki a folyó túlsó partjáról nézi serege bomlását, hirtelen felszedeti a híd egyrészt. Ezzel egyszerre a balparton visszamaradt s a közelében tartózkodó gyalogság és ütegek tüzével siet a szemben viaskodók támogatására. A véres kézítása majdnem két teljes órán át tartott s a törököket csak a folyómenti ütegek tartós tüze készítette visszavonulásra.

A császáriak vesztesége a hivatalos jelentés szerint 632 halottra, 350 sebesültre és több lövegre rúgott.¹⁸ A törököké, kik sebesültjeiket magukkal vitték, hozzávetőleg 400 főre tehető.

A császári vereség után Hildburghausen hadteste, melynek helyzete Banjaluka alatt tarthatatlanná vált, nagyjában azon az úton, amelyen jött, a horvát határ mögé vonult vissza.

VI. Befejezés. A császáriak balsikerének következményei.

A császári hadtestre szerencsétlen végű banjalukai ütközet előtt kialakult érdekes kétoldali hadihelyzet megérdemli, hogy áttekintésszerűen és valamivel hangsúlyozottabb körvonalaival közvetlen egymás mellé sorakoztassuk azokat a fontosabb körülményeket, melyek az eseményeket jórészen kiformálták, s amelyeket az előző fejezetekben az időrendi

¹⁸ Hildburghausen harcjelentése a banjalukai ütközetről. *Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—8—28 1/3.

hűség kedvéért egymástól távolabb, tehát szétszórva és éppen ezért félig-meddig talán elmosódva kellett előadnunk.

Amint azt a császári csapatoknak a vár alatti elhelyezkedéséből láthattuk, Hildburghausen gondosan ügyelt rá, hogy hadtestét a szétforgácsolástól megóvja és harcra képes állapotban együtt tartsa. Erejének zömét a folyó balpartján helyezte el és a túlsó partra, Baranyai tábornok parancsnoksága alatt, csak egy jelentéktlenebb csoportot különített ki. De a sors különös közrejátszása következtében épp ez az erő együtt tartásához való ragaszkodás, mely Savoyai Jenő török háborúinak tapasztalataként hagyományoszerűen öröklődött át a császári hadvezetésben, volt a balsikert előidéző láncszem egyik szeme. Mert csak ezzel magyarázható, hogy a császári hadtestparancsnok intézkedéseiben nemigen akadunk olyan nyomokra, melyek az előzetes és alaposabb felderítőhálózat kiépítése mellett tanuskodnának. Holott ezt talán a sajátságos terepviszonyok szükségessé tették volna. Kellően megszervezett hírszolgálat hiányában, az ellenség ereje és célja felől a sötétben tapogatózott, s a várostrom alatti magatartása — amint láttuk — az utolsó pillanatig ingadozó volt. A török felmentő sereg közeledésének hírére kétízben is elhatározta, hogy az ostromot félbeszakítja és a törökök ellen vonul. Szándéka végrehajtását mindkét esetben az odázta el, hogy az ellenség menetvonaláról megbízható adata nem volt. A beérkező jelentésekből sem tudott magának elfogadható képet alkotni. Mérlegelésre alkalmas felderítő jelentések hiányában, elméleti úton igyekezett az ellenség szándékára következtetni. Abból a feltevésből indult ki, hogy az ellenséges támadás célja valószínűleg a folyó balpartján elhelyezkedett császári derékhad megsemmisítése lesz. Ennek megfelelően a túlsó oldalról esetleg csak kisebb, megtévesztő támadással kell majd számolnia. Megerősíthette őt ebben a felfogásban Bernes tábornoknak augusztus 3-án érkezett jelentése is, mely a török sereget még a Verbasz balpartján jelezte. Vagyis a folyónak ugyanazon az oldalán, amelyen a császári főerő állt. *Hildburghausen — mitsem sejtve arról, hogy a törökök már indulásukkor a folyó ellenkező oldalán lévő (Baranyai-féle) kisebb császári csoport megtámadását határozták el s ezért időközben a jobbpartra kelték át — még az utolsó pillanatban is a folyó balpartján, vagyis a Laus-Berg felől várta a török főtámadás súlyát és a Baranyai előőrsei által, az Illasko-brdo felől jelentett török erőt csupán tüntető feladattal megbízott másodrendű csoportnak vélte.* Ez volt az oka annak, hogy az előőrsök jelentésére, tehát még közvetlen az ütközet előtti percekben is, hadtestének a folyó balpartján lévő szárnyára gondolt és Baranyai különítménye helyett, a *Laus-Bergen* lévő csapatait erősítette

meg. Éppen azt az oldalt, ahonnan egyáltalán nem fenyegette veszély.

Hildburghausen veresége és a horvát határ mögé történt visszavonulása természetesen nem maradhatott következmények nélkül. A bécsi Udvari Haditanácsot a hadjárat első jelentősebb sikertelen epizódja meglehetősen kellemetlenül érintette. Különösen az bántotta, hogy ez alkalommal a jól felszerelt, sorkatonaságból álló császári csapatokon, tudomása szerint, egy jóval kisebb és javarészt önkéntesekből összeverődött török sereg aratott győzelmet. Kifogásolva a felderítés hiányosságát is, keserű szavakkal vetette azt Hildburghausen szemére.¹⁹

A szégyenletes balsiker megtorlása végett, az Udvari Haditanács mindenképen bűnbakot keresett. Mivel Hildburghausen személye a császárnál meglehetősen kegyben állott, Baranyait akarta áldozatul vetni. Ezt a legendáshírű magyar tábornokot, aki személyes vitézségével küzdötte fel magát erre a magas katonai méltóságra.

Jelentéstételre utasította tehát Hildburghausent, azért is, hogy miért éppen Baranyait bízta meg a Verbasz túlsó partján lévő csoport parancsnokságával, aki tudvalevőleg egyszerű közhuszárból lett lovas tábornokká, s bár derék és érdemes tiszt, de nem rendelkezhet olyan tapasztalattal és gyakorlattal, mint a császári tábornoki kar többi tagjai.²⁰

Hildburghausen azonban védelmébe vette Baranyait: „... Baranyai régi tábornok, írta jelentésében. Sziciliában, Itáliában s utoljára a Rajnánál küzdött. Semmi okom sem volt arra, hogy kételkedjem e tábornok személyes tulajdonságában, aki már Eugen herceg alatt sokkal nagyobb lovas testeket vezetett s akinek bátorságáról magam is meggyőződtem... .. Különben a huszárok magatartását sem lehet kifogásolni — folytatta jelentésében — mert fölös erő fordította őket vissza. Büntetésre méltó ellenben a lovasok átúsztatása a

¹⁹ „...haben also Wir, wie auch Ihre Käis, Maÿ. daraus nicht recht in clar kommen können, wodurch es solchergestalten geschehen worden, dass eines dem Verlauth nach in 7000—8000 mann bestandene, und zum theil schlecht bewört gewesene, Von allerhand leuthen zusammengebrachte anzahl Türkhen ein Corps regulirter Teutschen Truppen durch einen anfall habe in Unordnung und die Flucht bringen, canons erobern, und eine so beschaffen, nachgefolgte Retraite veranlassen können...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—8—99.)

²⁰ „...dem herrn General Baranyai. welcher zwar ein braver Officier aber nie als mit Hussaren gefochten hat das Commando über das jenseiths des Verbas gestandenen aus Teutschen und Hung. Miliz zu fus und zu pferd zusammengezogene Detaschement anvertrauet, massen die von Hussaren zu Generals avancierende Subjecta Brigaden zu commandiren, und mit der Teutschen Generalitet in Dienst zu Vergleich nicht die genugsame erfahrungheit und übung besitzen...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—8—99.)

folyón és a Daun-gyalogezred visszaözlése a hídon keresztül...²¹

Hildburghausen visszavonulása egyébként a hadműveletek lefolyására különösebb kihatással nem volt. A Seckendorff tábornagy parancsnoksága alatt Nis felé tartó császári fősereg működését lényegesebben nem befolyásolta. Azzal a következménnyel sem járt — amitől eleinte Bécsben tartottak —, hogy a törökök a horvát határőrvidékre törnek be.

Annál nagyobb volt az erkölcsi hatása. Tényleg bekövetkezett az, amitől az Udvari Haditanács legjobban félt és amit Hildburghausenhez intézett leiratában aláhúzottan írt a Banjaluka alól történt visszavonulás terhére: A vereség, mely hatalmas arányokra növe kelt szárnyra, a csapatok közt megingatta a császári zászlók győzelmébe vetett hitet és megönvelte a törökök önbizalmát.²²

A porta egyszerre két arcvonalon viselve hadat, főerejével az oroszok ellen vonult fel. Szerbia és Bosznia területén csak a Fekete-tenger mentén esetenként felszabadult erőt, a határmenti várak megszálló csapatait s a harcias lakosság soraiból összeverődött felkelőket állíthatta csatasorba. Azonban ezek az aránylag kisebb s kezdetlegesebben felszerelt seregrészek ezidőtől kezdve, a három év hadjáratain keresztül mindvégig kemény feladatok elé állították a császáriakat. Nagy harci kedvvel, fanatikus gyűlölettel s a banjalukai ütközet után önbizalmukat is visszanyerve, szálltak harcba, hogy a Savoyai Jenő által megtépett török félhold tekintélyét visszaszerezzék.

Rédvay István dr.

²¹ *Bécsi Kriegsarchiv*: F. A. 1737—8—28 1/5.

²² „...es einen solchen Schrecken und Kleinmüthigkeit unter denen Troupen sowohl, als denen gesamleten confiniru dargegen aber unter denen Türckhen einen so grossen hochmuth erwecket...“ (*Bécsi Kriegsarchiv*: 1737—9—10.)